

GEZGİNLERİN KALEMİNDEN KUŞADASI

Kitabın Künyesi

Kitabın Adı : “Les six voyages de Jean-Baptiste Tavernier: qu'il a fait en Turquie, en Perse, et aux Indes ”(Cilt 1)

Yazar : Jean Baptiste Tavernier

Yayınevi : G.Clouzier et C.Barbin, Paris

Kitabın basım tarihi: 1676

Gezginler Dünyasının Önderlerinden Biri: Jean Baptiste Tavernier

Gezme merakı insanlığın varoluşuyla paralel gelişen bir olgu. İnsanoğlu kendini doğayla baş başa kaldığı ilk çağlardan bu yana kimi zaman avlanmak, kimi zaman yiyecek bulmak, kimi zaman bilinmeyeni keşfetme arzusuyla, kimi zamanda merakını gidermek için gezip durmuştur. İşte bilinmeyeni keşfetme arzusu ve merak saikiyle gezi yapanlara bizler gezgin diyoruz. Gezginlerin kanlarında adeta gizli bir seyahat tutkusu virüsü dolaşır. Tek tedavisi de seyahat etmektir. Bıkmadan usanmadan ölünceye kadar dünyayı gezip dolaşırlar. *Fransız gezgin Jean Baptiste Tavernier de kanında seyahat tutkusu virüsü bulunan 17nci Yüzyılın en önemli gezginlerinden biridir.* 1605 yılında Paris’de doğan Tavernier seyahat virüsünü virüsü haritacı olan babası ve amcasının konuşmalarından almıştır. Daha 15 yaşında evinden çıkarak Almanya, İngiltere ve Hollanda’yı gezmiştir. Tavernier’deki seyahat tutkusu öyle bir hal almıştır ki, gittiği ülkelerin birçoğunun dilini öğrenmiştir. Gözlemcilik yönünü geliştirdiği asıl seyahatlerini 20 yaşından sonra yapmaya başlamıştır. Kısa sürede İtalya, İsviçre, Almanya, Polonya, Macaristan, İngiltere, Hollanda ve kendi ülkesi Fransa’yı baştan başa dolaşmıştır.

Türkiye’ye ilk seyahatine 1631 yılında İstanbul’a gelerek başlamıştır. İstanbul’da bir yıla yakın bir süre kaldıktan sonra Erzurum üzerinden Ermenistan’a, oradan da İran’a geçmiştir. İki yıl süren bu seyahatinin sonunda bugünkü Irak ve Suriye üzerinden Malta ve İtalya’ya geçmiş daha sonra Fransa’ya dönmüştür. İstanbul’daki kaldığı süre içerisinde saraya ait gözlemlerini “Nouvelle Relation de l’Interieur du Sérail du Grand Seigneur” (Büyük Padişahın Sarayının İçinden Yeni Öyküler) adı altında ancak 1675 yılında yayınlamıştır. 1638-1642 yılları arasında ise ikinci büyük seyahatine başlamıştır. Bu seyahatinde gemi ile İskenderun’a kadar gelmiş, buradan Antakya ve Halep üzerinden İran-İsfahan’a kadar gitmiştir.

Üçüncü seyahatinde, 1644 yılında yine İskenderun'a kadar gemi ile gelmiş buradan bu sefer Urfa- Mardin yolunu kullanarak yine İsfahan'a ve oradan da uzun soluklu bir gezi yaparak Endonezya'nın Cava Adası'na kadar gitmiştir. Dördüncü seyahatini 1652-1656 yılları arasında Malta'dan deniz yoluyla hareket etmiş yine İskenderun, Antakya, Halep, Musul güzergahını izleyerek Hürmüz Boğazına, oradan da Hindistan'daki Galkanda Krallığına kadar gitmiştir. Dördüncü Doğu seyahati Jean Baptiste Tavernier'in hayatında önemli bir değişikliğe yol açmıştır. Hindistan'daki elmas madenlerini ziyareti esnasında gerek kendine hediye olarak sunulan, gerekse yanındaki para ile satın aldığı ilk elmaslar Tavernier 'in elmas tüccarlığı yaparak zenginleşmesine vesile olmuştur. Bu seyahatte değerli taşlar konusunda uzmanlaşmış ve bunu "Altı Seyahat" kitabında okurlarına aktarmıştır. Fransa Kralı 14ncü Louis'e Hindistan'dan getirdiği değerli elmaslar karşılığında soyluluk unvanı almış ve ertesi yıl Genova yakınlarındaki Aubonne Baronluğunu satın alarak *Aubonne Baronu* olarak anılmaya başlamıştır. 1657-1662 yılları arasında beşinci, 1663-1668 yılları arasında ise altıncı kez doğu seferini yapmıştır. 1685 yılında son kez Hindistan yolculuğuna çıkar ama ömrü yetmemiş yolda vefat etmiştir. Tavernier gezilerindeki gravürleri seyahat kafilesinde bulunan iki Hollandalı ressamaya yaptırmıştır. Tavernier'in seyahati esnasındaki gözlemleri, doğuyu sisler ardında ve sihirli bir âlem olarak düşünen Fransız toplumunda adeta masal etkisi yapmıştır. Fransız düşünür **Montesquieu** bile '**İran'dan Mektuplar**' adlı eserini hiç İran'a gitmeden Tavernier'in bu seyahatlerdeki anlatımlarına dayalı olarak yazmıştır. Tavernier içinde Türkiye'nin de bulunduğu Doğu Ülkelerini gizemli ve mistik tasvirlerle anlatmış olsa bile; anlatımlarında, Müslümanları barbar insanlar olarak betimlemiş ve Hıristiyanların üstün olduğunu her fırsatta vurgulamıştır. Oysa anlatımlarında Müslüman'ın, Hıristiyan'ın ve Musevi'nin bir arada hoş görü içinde ve özgürce yaşayabildiğini bunun o dönemde Avrupa'da bile mümkün olmadığını ifade etmiştir. Tavernier, IV Murad döneminde Türkiye seyahatini yapmıştır. Kitabında her ne kadar Türklerin kişilikleri aleyhinde sözler sarf etse de, anlatımlarında Türklerin medeniyetine, mimarisine, devlet organizasyonlarına olan hayranlığını da satır aralarına saklamıştır. 1631-1668 yılları arasında doğuya yaptığı 6 yolculuğu "Les Six Voyages"(Altı Seyahat) (40 yılda Türkiye Üzerinden İran içlerine ve Doğu Hint Adalarına) adı altında toplam 6 cildi 1676 yılında yayınlamıştır. 1679'da ise *Recueil de Plusieurs Relations* (Birçok seyahatin derlemesi) adlı eserlerini yayımlamıştır. Bölgemiz ile ilgili tespitlerinin başlangıcında Tavernier İzmir'dedir. İzmir'in yakın semtlerini gezerken Kuşadası ile ilgili küçük birkaç tespit yapıyor.

"Avrupa'dan gelen ve çeşitli milletlerden olan insanlar Asya'da Frenk adı altında anılıyor. Bunun nedenini bir başka yerde açıklayacağım. Fakat aralarında sayıca en fazla olanlar Fransızlardır. İzmir'de her milletin ya bir konsolosu ya da bir temsilcisi bulunuyor. İzmir Fransız konsoloslukuna bağlı olarak biri "Scalanove"de diğeri Sakız Adası'nda olmak üzere iki viskonsülü var. "Scalanove" veya diğeri adıyla "Neuport" denen yer Efes'e iki mil uzaklıktadır.

İyi ve korunaklı bir limana sahip olmasından dolayı gemiler yüklerini bu limana yanaşarak boşaltmaktadırlar. Ancak Türkler artık buna izin vermiyorlar. Nedeni de; Osmanlı Padişah'ının İzmir bölgesinin gelirini ömrü boyunca annesine bırakmış olmasıdır. Bu limana gemi yanaşması İzmir Limanı'nın gümrük gelirlerini azaltacak olmasından dolayı bu limana gemilerin boşaltma yapması Padişah tarafından yasaklanmıştır. Bu limana gemiler ancak ikmal yapmak için girebilmektedirler. Şimdi bu yasağın uygulanmasını kentteki Kadı ve Viskonsül birlikte denetmemektedirler. İleriki bölümlerde anlatacağım gibi Sakız Adası oldukça büyük bir adadır. Burada bulunan Viskonsülün de Scalanove 'deki Viskonsül gibi yapabileceği pek bir şey yok. Çünkü buraya uğrayan ticaret gemilerinin buraya boşaltacağı veya buradan alabilecekleri mal yoktur.”

Bu satırlardan sonra Tavernier tekrar İzmir şehri ve yakın çevresini teferruatıyla anlatmaya devam etmektedir. Bu bölümde benim dikkatimi çeken yegâne husus, Tavernier 'in İzmir'deki insanları anlatırken “burada yaşayan insanlar Türkiye'nin başka yerinde olmadığı kadar özgür yaşıyor” diyerek İzmir'in bundan 348 yıl önce de Türkiye'nin diğer kentlerinden farklı olduğunu vurgulamasıdır. Diğer yandan bu bölgede yetişen sebze ve meyvenin lezzetinin başka bölgelerdekinden üstün olduğunu; özellikle zeytininin ve şarabının dünyanın başka yerinde bulunmadığını söylüyor. Tavernier 'in Türkiye ile ilgili o yıllarda yaptığı, günümüzde de geçerliliğini koruyan ilginç bir tespit var. Ünlü gezgin İzmir'i dolaşırken şehirde veba salgını olduğunu duyuyor. Bu korkutucu salgından korunmak için İzmir'de yaşayan Frenkler ve Levantenlerin şehir dışına dahi çıkmadığını; ancak Türklerin kadercı anlayışının burada da kendini gösterdiğini ve hiçbir şeyi umursamadan hareket ettiklerini belirtiyor. Tavernier İzmir bölgesine İran ve Hindistan'a yaptığı gezi sonrasında gelmiştir. Fransa'ya döneceği geminin bir süre daha İzmir'de kalacak olmasından dolayı Efes ve Kuşadası bölgesini gezmeye karar verir. Sıcak bir yaz günü gezi kafilesiyle yanlarına muhafız yeniçeri de alarak İzmir'den Efes istikametine doğru yola çıkıyorlar. Efes ve Selçuk'u gezdikten sonra rotalarını Kuşadası'na çevirmişlerdir. Bence, Kuşadası'na ait olmasa bile Selçuk ile ilgili farklı bir gözlemi var. İlk onu aktarayım. Dünya'nın 'Yedi Harikası' arasında kabul edilen Selçuk'taki 'Artemis Tapınağı'nın tamamen tahrip almadan önceki halini son gören gezginlerden biri de Tavernier 'dir. Artemis tapınağı ile ilgili anlatımlarında: tapınağın ana giriş kapısının, beş sütununun hala yerinde olduğunu, alt kısımlarındaki dehlizlerin bir kısmına rüzgârın toprak yığmasına rağmen girilebildiği, bu dehlizlerde fener ile bir süre ilerlenebildiğini ifade ediyor. Yıl tabii 1664, yani bundan 348 yıl önce. Ben, her ne kadar sütunlar ve kapı yurt dışına kaçırılmış olsa bile dehlizlerin bugün dahi orada olduğuna ve ciddi bir arkeolojik çalışma ile ortaya çıkarılabileceğine inanıyorum. Tavernier 'in Kuşadası'na 1664 yılında İzmir-Efes üzerinden gelmiştir. Bundan sonra Tavernier 'in Kuşadası ile ilgili gözlemleri başlıyor:

“Efes’ten ayrılıp iki mil uzaklıktaki Scalanove’ye doğru yola çıktık. Yolun yarısında mersin balıklarının avlandığı ve içinde Rum balıkçılara ait kayıkların bulunduğu bir ırmak gördük. Bu ırmak Scalanove’ye dökülüyordu. Rumlar avladıkları balıklardan elde ettikleri havyarı, hayvan bağırsakları içine doldurarak bir çeşit sucuk yapıyorlardı. Sucukların büyüklüğü bizim bisküvilerimize benziyordu. Havyar bağırsak içine doldurulduktan sonra dumanda tütsüleniyor ve yenileceği zaman parça parça kesilerek tüketiliyordu. Rumlar bu balıkla birlikte adına “Seche” denilen ve kanı olmayan başka bir balığı, dini oruç günlerinde yiyorlardı. Bu bölgede havyar ticareti çok gelişmiştir.” Bildiğimiz kadarıyla Rumların Rum mutfağının en pahalı ve lezzetli ürünlerinden biri olan mersin balığı yumurtalarından yapılan, iste kurutulan **ambrikikos** denen sucuktan bahsediyor. Tavernier’in bu tespiti ile zamanında Kuşadası’nda mersin balığının henüz soyunun tükenmediğini ve Kuşadası ortak mutfağının önemli bir lezzeti olabilecek ambrikikos’un Kuşadası’nda da tanındığını öğreniyoruz. Umarım bizim bu yazımızı okuyabilen Kuşadalı bir balıkçı veya balık restoranı sahibi bir hemşerimiz bu lezzeti Kuşadası’na geri kazandırır. Tabii Kuşadası Körfezinde mersin balığı bulabilirlerse...Gezginin “Seche” adını verdiği ve kanı olmadığını söylediği balık ise zannederseniz bizim “**çiroz**” dediğimiz kurutulmuş uskumru balığı olsa gerek. Zira Türkiye’deki Rumların paskalya perhizleri sonrasında “çiroz” tükettiklerini duymuştum. Bir Rum kökenli okurumuz varsa bu konuda bizi aydınlatırsa sevinirim. Tavernier devam ediyor:

“Daha önceden de bahsettiğim gibi Scalanove limanı oldukça büyük. Akşam saat 7 civarında Scalanove’ye vardık. Buranın yöneticisinin bizi beklediğini gördük. Türklerde görmeye alışmadığımız bir kibarlıkla bizi karşıladı. Mükemmel şekilde ağırladı. Bunun yanında bizim Viskonsülde bizi karşılayanlar arasındaydı. O da bizi çok iyi karşıladı, bize diğer yiyeceklerin yanı sıra birer dilim meşhur Kuşadası karpuzlarından ikram ettiler.” Yakın zamana kadar **Karaova kavunu** İzmir bölgesinde en aranan, en lezzetli ve en aromatik kavundu. Diğer kavunlardan pahalı olmasına rağmen herkesin tercih ettiği bir kavundu. Demek ki gezginin anlatımlarından da 1664 yılında **Kuşadası bölgesine özgü ayrı bir karpuz türü de varmış**. Benim yazılarımı ilgiyle takip ettiğini düşündüğüm Kuşadası’nda ziraatı en bilimsel usullerle yapan **Ünal Alp** büyüğümün “**Kuşadası Karpuzu**”nu yeniden üretebileceğini umuyorum. Bunu da not düşmüş olalım. Tavernier’in Kuşadası gözlemleri sürüyor:

“Akşam, yeniçerilerden biri ile bizim uşaklarımızdan biri arasında bir tartışma olmuş. Bizim uşak yeniçeriye kötü davranmış. Yeniçeri de ertesi gün uşağı efendisine şikâyet etmiş. Ancak uşağın efendisinin şikâyetle ilgilenmediğini görünce de, yeniçeri sabah erkenden ayrılıp gitmiş. Zannederseniz bizden intikam almayı tasarlıyormuş. Sabah serinliğinde Scalanove ’den ayrıldık. Bir gün önce sabahleyin yemeğimizi yediğimiz camiye geldik.

Kafilemizdekilerden birçoğu burada daha önceden rahat yemek yediğimizi düşündüğü için burada yemeye karar vermiştik. Zira kızgın güneş altında yemek yiyebileceğimiz buradan daha serin bir yer olmadığını düşünüyorlardı. Ben başımıza bir şeyler gelebileceğini düşündüğüm için onların bu düşüncesine katılmadım. Ben deniz kenarındaki kayalıkların orada kahvaltı edebileceğimizi öne sürdüm. Ancak çoğunluk camide kahvaltı yapılmasını isteyince ben de onlara katılmak zorunda kaldım. Soğuk yiyeceklerimizi, şarabımızı ve suyumuzu yanımıza alarak cami duvarının dibine oturduk. Daha yemek yemeye başlamadan, iki yüz adım ilerinden yakındaki bir köy istikametinden bize doğru gelmekte olan 3-4 Türk gördüm. Ben kafile içerisinde Türklerin adetlerini en iyi bilen kişi olduğum için, kafilemize dikkatli olmalarını, şarabı saklamalarını ve grubun bizimle kavga etmek için geldiğini söyledim. Çünkü şarap içmek yasaktı ve Türklerin kutsal olarak kabul ettikleri ramazan ayı gibi bir ayda şarap içme yasağı daha sıkı denetleniyordu. Düşüncelerimde haklı çıkmıştım. Uşakla kavga eden yeniçeri bizden intikam almak için kentin Kadı'sına gitmiş ve bizim burada mola vereceğimizi düşünerek bizi Kadı'ya şikâyet etmişti. Kadı'nın gönderdiği bu kötü giyimli Türkler bize: cami gibi kutsal bir yerin duvarının dibinde şarap içerek günah işlediğimizi söyleyerek suçladılar. Bize: 'Hristiyan köpekler, hem camiye gitmiyorsunuz, hem de cami gibi kutsal bir yerde yemek yiyip, şarap içiyorsunuz, değil mi?' diye sordular. Ve bize 'Ramazan gibi kutsal bir ayda şarap içmemizin bizim cezamızı arttıracaklarını' söylediler. Bizim kafile içinde Türklerin dillerini iyi-kötü sadece ben bildiğim için ben cevap vermek zorunda kaldım. Çok konuşan ve bize bu suçlamayı yapan Türk'e "şarap içmediğimizi, sadece su içtiğimizi" söyledim. Ayrıca, isterse deneyerek bakmalarını önerdim. Kendisine su uzattım. Aynı zamanda içmesi için işaret yaptım. Kendisi de bunun ne anlama geldiğini kendisi anlamıştı. Arkadaşlarına döndü ve 'Gerçekten de bu su, adamlar şarap içmiyor' dedi. İçlerinden biri bizi Kadı'nın yanına götürceklerini bunun için Kadı'dan emir aldığını söyledi. Bizim kafileden üç kişiyi yanımıza alarak onlarla birlikte kentteki Kadı'nın sorularına cevap vermek için gittik. Fakat Kadı bizi yeniçerilerden daha şiddetli azarladı. Yeniçeriler müdahale edip, bizim şarap içmediğimizi söyleyince Kadı adeta köpürdü. Bizlerin yeniçerileri kandırıldığını söyledi. Gerçekten de buraya gelirken yolda bir Türk'e 8 düka altını verip, arkadaşlarını bizim aleyhimize tanıklık yapmaması için ikna etmesini istemiştim. Verdiğim para zaten tahmin edilenden çoktu. Ama Kadı tam olarak ikna olmamıştı. Bizi yardımcısının yanına gönderdi. Yardımcısı çok iyi karşıladı ve bize Türk âdeti olan kahve ikram etti. Kendisi İzmirli tüccar ve konsoloslardan sürekli hediyeler alan biriydi. Bizim için yemek hazırlattı. Bize 'Kadı'nın daha yeni göreve başladığını, bu nedenle her konuda hassas olduğunu, Kadı'nın ikna edilebilmesi için küçük bir hediyein yeterli olduğunu' söyledi. Kadıyla aramızda aracılık yapan yardımcısına 25 düka altını verdik. Bizim kafilemizdeki arkadaşlar bizden umutlarını kesmiş, bu olaydan kolay kolay kurtulamayacağımızı düşünürken biz yanlarına döndük.

İzmir'e dönmek üzere için farklı bir güzergâhtan yola çıktık. Bir tarafı kum, bir tarafı çalılık güzel bir yol bulmuştuk. Bir süre sonra başı dumanlı yüksekçe bir dağa çıktık ve buradaki bir Müslüman'ın çiftliğinde konakladık. Ertesi sabah saat 10'da İzmir'deydik. Seyahatimiz toplam beş gün sürmüştü. İzmir'e vardığımızda Konsolosa Yeniçeri 'nin ihanetinden söz ettik. Konsolos da yeniçeriye Yeniçeri Ağası 'na ve İzmir Kadısı 'na şikâyet etti. Onlarda yeniçeriye Konsolosluk görevinden aldılar. Aslında bu görevden alma yeniçeri için oldukça büyük bir cezaydı. Çünkü yeniçeriler konsolosluklarda görev yapabilmek için büyük çaba harcıyorlar. Bu görevde olanlar savaşımlara katılmadıkları gibi bayram günlerinde de ilave bahşış alıyorlar. Böylece yeniçeri büyük bir cezaya çarptırılmış oluyordu. Çünkü altın Türkler için çok önemliydi. Bizler de bir süre bu olayın kızgınlığını yaşadıkdan sonra yaşananlara gülüp geçtik. Artık İzmir'den ayrılmanın ve İran'a doğru yola çıkmanın zamanı gelmişti.”

Tavernier'in Kuşadası izlenimleri bu kadar. Ünlü gezgin'in Kuşadası hakkında hafızasında yer eden yegâne husus o zamanki döneme göre “adli bir vaka” olan cami duvarında şarap içme olayı. Keşke bu mesele hiç olmasaydı da Tavenier bölgemize ait daha başka ve önemli gözlemlerini dile getirebilseydi. Ancak günümüzden neredeyse 350 yıl öncesinde bile Kuşadası'nda rüşvetin olduğuna dair tespitler yapılmış. Demek ki, bundan 350 yıl önce de rüşvet ve hediye ile iş gören alçak ve reziller varmış! İnşallah günümüzden 350 yıl sonra ben Kuşadası'nda şöyle bahşış, şöyle rüşvet vererek işimi hallettim diyen bir günümüz gezgini olmaz!...

Kaynak : Sedat Onar, KUYETA Yerel Tarih Dergisinin 2012 yılı Mart ve Nisan ayı sayıları